

DOSSIER - LA REVOLUCIÓ DELS CLAVELLS: PERSPECTIVES I LLEGATS

Mário Soares, els socialistes i “Europa amb nosaltres”

Pedro Marques Gomes

Discurs del primer ministre portuguès, Mário Soares, després de la signatura del Tractat d'adhesió a la Comunitat Econòmica Europea (CEE). Lisboa, 12 de juny de 1985.

Fotografia: Alfredo Cunha (via Fundació Mário Soares i Maria Barroso)

Contra l'aïllament internacional de Portugal

Quaranta anys després del cop d'estat del 28 de maig de 1926, que va instaurar la dictadura militar a Portugal, el líder de l'Acció Socialista Portuguesa (ASP), Mário Soares, va redactar una petició dirigida al president de la República en la qual afirmava:

“Per culpa exclusiva del Govern, Portugal és cada vegada menys un país europeu. L'expansió econòmica d'Europa occidental (que ha beneficiat fins i tot països com Iugoslàvia o Grècia) gairebé no ens afecta. Perquè el nostre sistema econòmic i polític repugna a les concepcions dominants a Europa occidental.” [1]

El secretari general de l'ASP tenia l'Europa de postguerra com a punt de referència. Les democràcies d'Europa occidental eren el corrent polític en el qual s'emmirallava i defensava els seus valors per al futur de Portugal. Per consegüent, va posar èmfasi en

l'aïllament del país, en el seu retard econòmic i de desenvolupament a altres nivells, mentre defensava l'autodeterminació de les colònies. Per a Mário Soares, era evident que la lluita per la llibertat i la democràcia era inseparable de la defensa de la integració europea de Portugal. Eren les dues cares d'una llarga batalla contra el règim autoritari.

L'oposició a la política de "l'orgullosament sols" d'Oliveira Salazar [2] va ser una pedra angular del pensament i l'acció de Soares. En els seus discursos i escrits, una de les qüestions que emergeix amb claredat és la necessitat que Portugal s'obri al món. "Qui no veu com és de perjudicial aquest aïllament i que no pot durar indefinidament?", plantejava en unes declaracions concedides al diari *A Capital*, i afegia:

"Si Portugal vol recuperar el lloc que li correspon al món —i ser realment fidel a la seva vocació universalista— ha de canviar radicalment la seva política exterior. És urgent trencar l'aïllament entotsolat en què estem confinats i que tant ens empeteix als ulls dels estrangers. [...] només institucions veritablement democràtiques podran donar-nos la posició de prestigi internacional a la qual tenim dret!" [3]

Continuant la seva lluita, Mário Soares va dedicar els últims anys de l'Estado Novo a iniciatives de denúncia internacional del règim. Després de ser empresonat 12 vegades, deportat per temps indefinit a São Tomé, on va romandre fins a la caiguda de Salazar i la seva substitució per Marcelo Caetano, i després d'unes eleccions legislatives fraudulentament decebedores el 1969, Soares va iniciar, a començaments de l'any següent, un viatge de dos mesos per l'Amèrica Llatina i els Estats Units, amb visites al Brasil, Veneçuela, Mèxic i Puerto Rico, on va pronunciar conferències, va concedir entrevistes a mitjans de comunicació i va establir contactes amb polítics d'aquests països. Soares era ja el rostre polític més destacat a escala internacional de la resistència no comunista a la dictadura portuguesa.

L'abril del 1970 va arribar a Nova York, on va oferir una important conferència de premsa a l'Overseas Press Club, en la qual va denunciar la dictadura i la política colonial del Govern portuguès. Havia estat convidat per la directora de la revista Ibérica, l'advocada i política espanyola Victoria Kent, amb el suport de la Lliga Internacional de Drets Humans. Les seves declaracions van ser recollides per *The New York Times* i altres mitjans de comunicació. Pocs dies després, va participar al debat sobre violacions dels drets humans a Portugal, que va tenir lloc durant la 22a sessió ordinària del Consell d'Europa. Hi va afirmar: "Portugal necessita Europa per sobreviure. I és reforçant els llaços de cooperació econòmica i política entre Portugal i Europa que pot sorgir una nova dinàmica que forci un canvi en la situació portuguesa." Soares aprofitava cada aparició en l'escena pública internacional per pressionar les institucions perquè actuessin en relació amb la situació portuguesa. "Per això estem segurs que quan el Consell d'Europa vol ajudar Portugal no oblida que alhora ha d'ajudar la democràcia", va concloure el dirigent socialista. [4]

Arran de les seves denúncies internacionals del règim dictatorial portuguès, Mário Soares es va veure obligat a exiliar-se: va marxar a França, on va continuar la seva intensa lluita política

Arran de les seves denúncies internacionals del règim dictatorial portuguès, Mário Soares es va veure obligat a exiliar-se. Va marxar a França, on va continuar la seva intensa lluita política. El 1971, en un moment en què el Govern de Marcelo Caetano s'apropava a la Comunitat Europea, i després d'una reunió a París entre el ministre portuguès d'Afers Exteriors, Rui Patrício, i el seu homòleg francès, Maurice Schumann, en un llarg article publicat a *Le Monde* Soares es preguntava el següent: "Com podria la Comunitat Econòmica Europea acollir Portugal quan se sap que el seu Govern continua aplicant mètodes d'acció política essencialment antidemocràtics?" [5]

La protesta indignada que Soares mostra en el text és la d'algú que no vol una Europa complaent amb les dictadures, i que no accepta concessions, especialment sobre la qüestió colonial. Al contrari, busca el suport dels estats membres i de les figures principals de les democràcies europees per condemnar públicament el règim autoritari. És el que va fer en els nombrosos congressos i reunions polítiques als quals va assistir en diverses ciutats europees, amb el suport decidit dels seus camarades de l'ASP, especialment Tito de Morais i Ramos da Costa, tots dos també a l'exili. Entre l'11 i el 13 de juny de 1971, va assistir al congrés d'unificació dels socialistes francesos a Épinay-sur-Seine, en què François Mitterrand va ser vencedor. El 28 de juny d'aquell mateix any, va intervenir en el 8è Congrés dels Partits Socialistes Europeus, a Brussel·les. El juny del 1972, en el XII Congrés de la Internacional Socialista celebrat a Viena, l'ASP es va convertir en membre de l'organització, encara que només amb estatus d'observador (ja que només era una organització i no un partit). Va ser, tanmateix, un moment particularment important per als socialistes portuguesos.

Establir relacions amb dirigents i figures dels principals partits socialistes i socialdemòcrates europeus li va permetre tenir contacte amb altres realitats polítiques, així com viure noves experiències i adquirir coneixements sobre el funcionament i l'organització d'aquests partits, mentre consolidava el seu pensament sobre la política europea.

Aquesta maduresa política és present en la seva obra magna, *Le Portugal Bâillonné*, publicada a l'exili el 1972. És un llibre que barreja diversos gèneres, i que alhora és un instrument importantíssim de combat polític i un llibre d'història pioner. Soares hi planteja la pregunta —tot i que sap la resposta per endavant—: "Per què el poble portuguès no podria beneficiar-se de les normes democràtiques comunes a tot Europa occidental?". Encara que la lluita incessant per la llibertat i la democràcia està sempre present en les pàgines del llibre, també hi trobem la necessitat que Portugal s'apropi al projecte europeu com a forma de desenvolupament social per a un país amb profundes marques de desigualtat i pobresa. Per això, subratlla amb gran lucidesa, conscient del que el país estava perdent amb aquest distanciament: "Europa s'està construint en absència de Portugal." [6]

En una entrevista que va concedir al diari *República*, finalment prohibida per la censura, va exposar les seves idees sobre Europa:

“Estic a favor de l’Europa dels treballadors i no de l’Europa dels trusts. Comparteixo i subscric moltes de les crítiques de l’esquerra europea a l’Europa supercapitalista que s’està construint, en la qual les empreses multinacionals exerceixen un paper motor fonamental. Estic a favor d’una Europa dels treballadors, que s’haurà de construir progressivament amb el desenvolupament de la democràcia a cadascun dels països europeus. Crec que l’actitud correcta dels partits d’esquerra és integrar-se en la construcció europea, i transformar-la progressivament en la direcció del socialisme i de les reivindicacions dels treballadors.” [7]

Va ser en aquest context que, amb les informacions que li arribaven que alguna cosa s’estava movent a Portugal, la seva reflexió personal i les converses que mantenia amb els seus camarades més propers, va prendre forma el 1973 la possibilitat de transformar l’ASP en un partit i Mário Soares, juntament amb Ramos da Costa i Tito de Morais, va pensar que era el moment adequat per tirar endavant el projecte.

Soares no volia una Europa complaent amb les dictadures, i no acceptava concessions. Al contrari, buscava el suport de les democràcies europees per condemnar públicament el règim autoritari a Portugal

El 19 d’abril de 1973 es va fundar el Partit Socialista (PS) a Bad Münstereifel (Alemanya), en un congrés al qual van assistir 27 delegats de Lisboa, Coimbra i Porto, així com dels nuclis de l’estranger, exiliats o emigrants a Europa. No tots estaven d’acord amb la fundació del partit, però, per a Soares, que va ser elegit immediatament secretari general, no hi havia dubte que seria una peça fonamental de la lluita política dels socialistes en el futur. “Necessitàvem un instrument —un Stradivarius, com jo en deia— amb sòlids contactes europeus, per poder imposar-nos a l’hora H... És a dir: quan triomfés la revolució anticolonialista i democràtica”, va escriure anys més tard al seu llibre *Um Político Assume-se*. [8] Un any després, el 25 d’abril de 1974, el Moviment de les Forces Armades (MFA) enderrocava el règim.

De la Revolució d'Abril a l'“Europa amb nosaltres”

El 25 d'abril de 1974, Soares es trobava a Bonn (Alemanya), convidat pel Partit Socialdemòcrata (SPD), on s'havia d'entrevistar amb el canceller Willy Brandt. A trenc d'alba, va rebre una trucada que el va informar de moviments militars a Lisboa. Va tornar immediatament a París, des d'on va partir cap a Lisboa el 27 d'abril en l'anomenat Tren de la Llibertat.

Acompanyat per Maria Barroso, Ramos da Costa i Tito de Morais, va arribar a l'estació de Santa Apolónia el 28 d'abril. En aquell moment, Soares “no va desembarcar sense suport, sense instrument i sense paper. Hi havia molta força sota la seva aparent debilitat”, com va observar Vasco Pulido Valente. [9] Per damunt de tot, hi havia la feina que havia fet durant els anys anteriors per preparar un projecte polític per quan arribés el “moment del canvi” a Portugal. Va ser rebut apoteòsicament per milers de portuguesos, que es van assabentar de la seva tornada de l'exili per la premsa i la ràdio. Soares se'ls va dirigir així: “Vull dir unes paraules a les forces armades. Han tornat la veu i l'alegria al poble portuguès, un acte històric que no hem d'oblidar. Però ara correspon al poble, als treballadors, organitzar la democràcia i posar fi a la guerra colonial.” [10]

El període que va seguir va permetre a Soares afermar-se cada vegada més com un líder europeu. A començaments de maig, va rebre l'encàrrec del president de la Junta de Salvació Nacional, António de Spínola, d'obtenir el reconeixement internacional de la Revolució portuguesa, i va visitar les principals capitals europees, on es va reunir, entre d'altres, amb Harold Wilson, James Callaghan, Olof Palme, Willy Brandt, Joop den Uyl i el cardenal Casaroli al Vaticà. El món mirava a Portugal, el país que iniciava la “tercera onada” [11] de les transicions a la democràcia, i les conseqüències que la revolució portuguesa podia tenir en altres països, com la veïna Espanya, que seguia sota la dictadura.

Mário Soares i la seva esposa Maria Barroso són entrevistats al tren des del qual retornen de l'exili a París, el 28 d'abril de 1974. Fotografia: Alfredo Cunha (via Fundació Mário Soares i Maria Barroso)

Els contactes que Soares va establir a escala internacional durant les seves visites oficials també van ser "molt beneficiosos per al PS". El suport dels socialistes europeus al jove partit, que encara s'estava estructurant i assentant, és divers (financer, tècnic i material), i es va traduir en la participació de François Mitterrand i Willy Brandt en mítings a Lisboa i Porto, però també en les visites a Portugal de Michel Rocard, Olof Palme, Felipe González, Bruno Kreisky i moltes altres personalitats polítiques. Tot això va ser, des del principi, decisiu en la "projecció i organització a escala nacional" del PS, que ja el 1974 tenia més de 35.000 militants nous. [12]

Nomenat ministre d'Afers Estrangers en els tres primers governs provisionals (1974-1975), Soares va poder per fi aplicar les seves idees i projectes, tenint a favor seu la imatge de credibilitat que s'havia forjat durant l'exili. Va donar prioritat a l'obertura de Portugal al món, i la seva intensa activitat diplomàtica es va caracteritzar per l'establiment de relacions amb nombrosos països i l'apropament a la Comunitat Econòmica Europea. El setembre del 1974, en dirigir-se per primera vegada a l'Assemblea General de les Nacions Unides, va declarar: "Vull deixar molt clar que el Portugal lliure i democràtic que estem construint, amb grans dificultats, però estimulats per la confiança generalitzada del nostre poble, comença ara a sentir-se orgullosament acompanyat." [13] La política de Soares com a ministre d'Afers Estrangers tenia un objectiu clar, que ell mateix va recordar anys després:

| "[...] Vaig comprendre que havia de demostrar a les Nacions Unides

que emprendríem el camí de l'autodeterminació per poder restablir relacions amb tots els països del món, trencar l'aïllament internacional —haviem quedat reduïts a un gueto— i recuperar el prestigi de Portugal en l'escena internacional. Pensava que el contrapunt a la democratització de la República Portuguesa era una solució a la qüestió colonial.” [14]

Mentrestant, Soares havia iniciat el procés de descolonització pel qual havia lluitat. Durant aquells mesos, en els quals s'agreujaven les lluites polítiques i militars, Soares es va consolidar com el principal rostre polític de la defensa d'una democràcia pluralista per al futur del país. Va ser reelegit secretari general en el primer congrés legal del PS, el desembre del 1974, primer gran moment de clarificació del projecte polític del PS i d'afermament de la seva identitat. Diversos representants de partits socialistes i socialdemòcrates europeus van assistir al congrés, que va ser especialment important per al PS. Des del punt de vista extern, va servir per “projectar la situació política portuguesa a Europa, amb la importància inherent del PS per a un resultat polític que coincidís amb els interessos occidentals”; des del punt de vista intern, va contribuir a “donar credibilitat al PS, ja que va demostrar tenir el suport dels líders europeus”. [15]

En tornar de l'exili, Mário Soares va afirmar que “les forces armades han tornat la veu i l'alegria al poble portuguès, en un acte històric que no hem d'oblidar, però ara correspon al poble, als treballadors, organitzar la democràcia i posar fi a la guerra colonial”

Després de la seva victòria en les eleccions a l'Assemblea Constituent del 25 d'abril de 1975, el PS havia guanyat una legitimitat democràtica inqüestionable. Es van produir enfrontaments entre el Partit Socialista i el Partit Comunista Portuguès, es van multiplicar els documents politicomilitars que presentaven diferents projectes per al país i es va intensificar el combat polític, la qual cosa va crear un clima de preguerra civil. En aquest context, en què “la viabilitat d'una societat oberta i pluralista semblava estar seriosament en joc, els defensors d'aquesta via van tornar a apostar per Mário Soares”. L'esperança dels líders europeus en un futur estable per a Portugal estava dipositada en Soares. En l'Estiu Calent del 1975, [16] quan estaven a punt de signar-se les actes finals de la Conferència per a la Seguretat i la Cooperació a Europa (CSCE), “després de fer veure als dirigents de l'URSS els inconvenients d'una desviació revolucionària a Portugal, els líders d'Europa occidental es van reunir a Estocolm per acordar posicions”. [17] Arran d'això es va crear el Comitè d'Amistat i Solidaritat per a la Democràcia i el Socialisme a Portugal, dirigit per Willy Brandt.

Els esdeveniments es van precipitar. Després del 25 de novembre, la correlació de forces polítiques i militars va canviar i es va iniciar el procés d'institucionalització de la democràcia portuguesa. Mário Soares i el PS van mantenir la seva estratègia d'acostament a Europa. Després de la signatura d'un nou pacte entre l'MFA i els partits polítics a començaments del 1976 i l'aprovació d'una nova Constitució a l'abril, es van donar les condicions per a la celebració d'eleccions legislatives. I va ser en aquest context que la integració europea va aparèixer més clarament que mai en el programa que els socialistes van presentar als portuguesos ("Programa per a un govern del PS").

Abans de les eleccions, tanmateix, Soares encara demostraria, en un moment d'enorme impacte polític i mediàtic, que els socialistes i socialdemòcrates europeus els feien costat a ell i al projecte del PS. Amb l'organització d'una gran cimera a Porto, en el marc de l'esmentat Comitè d'Amistat i Solidaritat per a la Democràcia i el Socialisme a Portugal, els socialistes van consolidar la seva posició com a partit europeista. Volien convertir Porto en la capital socialista d'Europa i van posar en marxa l'objectiu d'aconseguir que Portugal sol·licités la seva adhesió a la Comunitat Econòmica Europea. Per això, el març del 1976, sota el lema "Europa amb nosaltres", van intervenir, davant d'una sala plena a vessar, personalitats com Willy Brandt, Olof Palme, Bruno Kreisky, Joop den Uyl, François Mitterrand, Francesco De Martino i Felipe González.

Willy Brandt, excanceller alemany i líder del Partit Socialdemòcrata Alemany, va reafirmar el seu suport als socialistes portuguesos: "Sempre, sempre estarem al seu costat. [...] El poble de Portugal és benvingut a la societat europea." En el seu llarg i apassionat discurs, Soares va subratllar que aquest era el camí que volia per al país. "És en aquesta direcció, amb l'ajuda d'Europa, amb l'ajuda del món, integrant-nos en aquest gran moviment col·lectiu que és la integració europea, cap a on els socialistes volem avançar. I ho farem si el poble portuguès ens dona una clara victòria electoral." [18]

Després de la cimera, aquest discurs es va mantenir durant tota la campanya socialista. "Europa amb nosaltres" va ser fins i tot el lema de la campanya per a les eleccions legislatives, les primeres eleccions lliures per sufragi universal i directe, que van culminar el 25 d'abril amb la victòria del PS. No hi ha cap dubte que la prioritat donada en el programa del PS, i en particular en l'actuació de Mário Soares, a l'adhesió de Portugal a la Comunitat Econòmica Europea immediatament després de la Revolució va demostrar la convicció, la constància i la coherència de Soares en relació amb Europa.

"Europa amb nosaltres" va ser fins i tot el lema de la campanya del Partit Socialista per a les primeres eleccions lliures després de la revolució del 25 d'abril de 1974

Com diu Dina Sebastião, "Soares demostra que el seu discurs des de l'exili no era només retòrica per guanyar suport contra la dictadura, sinó una part estructural del seu pensament per al futur de Portugal". [19] El 1977, Mário Soares, com a primer ministre del

primer Govern constitucional, va sol·licitar l'adhesió de Portugal a la Comunitat Econòmica Europea, i el 1985, com a cap del novè Govern, va signar el tractat d'adhesió.

REFERÈNCIES I NOTES

- 1 — Esborrany de petició al president de la República Américo Tomás, intitulat “En els 40 anys de l’Estado Novo – un projecte”, març del 1966. Fitxer: 00002.009. Arxiu Mário Soares. Fundació Mário Soares e Maria Barroso.
- 2 — N. d. T.: L’expressió “Orgullosament sols” (“Orgulhosamente sós”) va ser utilitzada pel dictador António de Oliveira Salazar per descriure la situació geopolítica del país durant l’Estado Novo, molt especialment durant la guerra colonial, per denunciar la manca de suport dels seus aliats.
- 3 — Mário Soares, en resposta a una enquesta promoguda per *A Capital*, 14 d’octubre de 1969. Fitxer: 00032.002. Arxiu Mário Soares. Fundació Mário Soares i Maria Barroso.
- 4 — Soares, M. (1975). *Escritos do Exílio*. Lisboa: Bertrand, p. 44-45.
- 5 — Mário Soares, “Portugal e a Europa”, *Le Monde*, 3 de març de 1971. Fitxer: 00032.002. Arxiu Mário Soares. Fundació Mário Soares i Maria Barroso.
- 6 — Soares, M. (1972). *Le Portugal Bâillonné - Un témoignage*. París: Calmann-Lévy.
- 7 — Entrevista de Mário Soares al diari *República*, prohibida per la censura. 30 d’abril de 1972. Fitxer: 00007.001.002. Arxiu Mário Soares. Fundació Mário Soares i Maria Barroso.
- 8 — Soares, M. (2011). *Um Político Assume-se*. Lisboa: Temas e Debates, p. 161.
- 9 — *Observador*, 14 de gener de 2017.
- 10 — *Diário de Lisboa*, 29 d’abril de 1974.
- 11 — Huntington, S. P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- 12 — Rezola, M. I. (2007). *25 de Abril: Mitos de uma Revolução*. Lisboa: A Esfera dos Livros. p. 145-146.
- 13 — Soares, M. (1975). *Democratização e Descolonização. Dez meses no Governo Provisório*. Lisboa: Publicações Dom Quixote, p. 125.
- 14 — Avillez, M. J. (1996). *Soares. Ditadura e Revolução*. Lisboa: Circulo de Leitores, p. 297.
- 15 — Sebastião, D. (2018). *Mário Soares e a Europa: pensamento e ação*. Lisboa: Princípi, p. 96.
- 16 — N. d. T.: Referència a l’anomenat Estiu Calent: moment en què, després de la presa de possessió del V Govern provisional, clarament escorat a l’esquerra, es va produir una vasta mobilització popular anticomunista al centre i nord de Portugal, encoratjada per sectors moderats, de dreta i d’extrema dreta, que va assetjar, assaltar i incendiar seus del PCP i d’altres organitzacions d’esquerres, i que va portar Portugal al caire de la guerra civil.

- 17 — Castaño, D. (2012). “Mário Soares e o sucesso da transição democrática: breves notas”. *Ler História*, núm. 63, p. 23.
- 18 — Soares, M. (1976). *A Europa Connosco - Dois Discursos Proferidos na Cimeira Socialista do Porto*. Lisboa: Perspetivas & Realidades, p. 18.
- 19 — Sebastião, D. (2018). *Mário Soares e a Europa: pensamento e ação*. Lisboa: Príncípia, p. 118.

Pedro Marques Gomes

Pedro Marques Gomes és doctor en Història Contemporània per l'Escola de Ciències Socials i Humanes de la Universitat NOVA de Lisboa (NOVA FCSH). És investigador de la Fundació Mário Soares i Maria Barroso i professor convidat a NOVA FCSH i a l'Escola d'Estudis de Comunicació i Mitjans de Comunicació del Politècnic de Lisboa. És autor d'*Os Saneamentos Políticos no Diário de Notícias no Verão Quente de 1975* (Alêtheia, 2014), *Breve História do Partido Socialista* (Público/100Folhas, 2019) i *A Imprensa na Revolução: Os Novos Jornais e as Lutas Políticas de 1975* (INCM, 2021). Actualment, és membre del consell editorial i investigador del projecte "The complete works of Mário Soares". Les seves principals àrees de recerca són la història del procés revolucionari portuguès (1974-1975), amb especial èmfasi en el Partit Socialista i la figura de Mário Soares, i la història dels mitjans de comunicació.